

*History of Philosophy
История на философията*

ОНТОЛОГИЧЕСКИ И ЛОГИЧЕСКИ ПРОЕКЦИИ НА ЛАЙБНИЦОВИЯ ЗАКОН ЗА ДОСТАТЪЧНОТО ОСНОВАНИЕ

Силвия Кръстева

Югозападен университет „Неофит Рилски“

Резюме. Лайбниц обявява Закона за достатъчното основание за „един от най-съществените принципи на разума“. И до днес този закон провокира изследвания както на своята валидност, така и по отношение на своите формулировки и обхват. С настоящия доклад ще се опитаме да систематизираме предпоставките и извеждането на този принцип във философското мислене на Лайбниц, както и да демонстрираме потенциала му като общовалиден закон на мисленето и познанието.

Първоначално трябва да бъдат очертани онтологическите основи, върху които Лайбниц поставя ЗДО. Първото онтологическо ядро ще изведем чрез структурата на съществуващото, която Лайбниц построява върху „безкрайно множество на природните неща“. Второто ядро ще проследим в концепцията на Лайбниц за определянето на едно нещо. Това е „индивидуалната субстанция“, за която би трябвало да можем да дадем „пълно понятие“. Със своя закон за непрекъснатостта Лайбниц постулира изграждането на „реда на случайните неща“, който води до „последното основание“ или висшата субстанция – Бог. Законът за достатъчното основание е свързан и с поставянето на възможността за „избора на Бога“, което ще предопредели връзката на ЗДО спрямо „единствения универсум“.

Оттук ще проследим основните формулировки на ЗДО, които Лайбниц дава в *Монадология* и в своите писма. Ще оформим обосноваването на валидността на ЗДО, като разгледаме връзката му с положението за предустановената хармония и със закона за тъждеството на неразличимите.

За да се оформи пълният му логически потенциал, ще обобщим как ЗДО може да изчислява върху различието и модалността. Тези негови възможности се вграждат и доразвиват в теоретичните системи на Кант и Хегел. Ще открием общите му параметри в концепцията на Кант за пълното определяне. Ще разгледаме и Хегеловата проекция на основанието с неговата структура и с интересната формулировка на „пълното основание“. Всичко това отвежда до перспективата да се открие целият мащаб на ЗДО, както Лайбниц го основава и формулира, и ни дава възможност да предложим една нова негова форму-

лировка, свързана с основание, завършено до абсолютния смисъл по всички свои параметри.

Keywords: Leibniz; Principle of sufficient reason; models of possibility and necessity in logical calculation by PSR; logical structure of the ultimate reason as the unconditioned

Законът за достатъчното основание е едно от най-интересните нормативни положения в логиката и в общата теория на мисленето. Приет е като четвъртия базисен закон на традиционната логика, наред със законите за твърдеството, за непротиворечието и за изключеното трето. Тези законови положения са базисни, тъй като представляват най-общите ръководни принципи, които гарантират правилността и системността на мисленето. За разлика от първите три законът за достатъчното основание има особен статут – в логиката той няма формализация, но ако трябва да оценим обхвата му, той е с най-широк обхват и постулира оперативност и върху самото конструиране на изводността, и на контекстуалността в мисленето. Именно тези негови параметри представляват несъмнен теоретичен интерес. За да ги изследваме обаче, трябва да разгърнем по-основна и обхватна картина на извличането и сферата на действие на закона за достатъчното основание, а това неминуемо ни отвежда към философското и теоретично дело на Готфрид Лайбниц, признат за философа, който формулира и демонстрира принципа за достатъчното основание като универсално законово положение в мисленето и познанието. Затова и за отправна точка приемаме термина закон за достатъчното основание и ще проучим неговото извличане при Лайбниц тъкмо с този статут на универсално законово положение на мисленето.

Предприемаме настоящото изследване с целта да се изведат онтологическите основи и обхват на закона за достатъчното основание, като се проследи неговото извеждане от общата концепция на Лайбниц за съществуващото и се набележат ключовите и иновационни постановки, които водят до формирането на такова положение. Ще проследим как това положение се демонстрира като общ, универсален закон на мисленето. Наред с това задача ще бъде да се оформи изключително богатото и интересно моделиране на възможното, което предлага философията на Лайбниц, а и чрез общата пресечна точка на обосноваването на закона за достатъчното основание да добием една последователна и систематична картина на цялостния корпус от идеи, разработвани от Лайбниц в неговото разностранно и разпръснато теоретично наследство. Наша цел ще бъде и да достигнем до един по-широк и нов обхват на формулировката и приложението на закона за достатъчното основание, специално през теоретичните търсения и конструкции на Кант и Хегел.

Първоначално нека се запознаем с конкретната оценка и формулиране на закона за достатъчното основание в логиката. Ако изобщо такова законово положение се признава за част от основополагащите, аксиоматични логически закони, то тъкмо Лайбниц е сочен за откривателя на закона за достатъчното основание в логическата теория: „След Лайбниц законът за достатъчното основание в логиката добива всеобщо значение за обосноваването на всяка истина“ (Bankov, 1975: 173). На закона за достатъчното основание се отдава нормирането на доказателствената функция в мисленето и познанието, което предполага самият логически процес на свързване на мисли и на отчитане и обработване на контекста, в който една мисъл е била изказана, образувана. Тъкмо затова по закона за достатъчното основание се приема, че „Всяка правилна (вярна) мисъл е обоснована“ (Bankov, 1975: 173). Тя необходимо трябва да се свърже или да произхожда от друга мисъл (мисли), които са формирани независимо от нея и вече са признати за общовалидни или очевидни положения. В по-строга формулировка законът за достатъчното основание постановява, че за всяко едно твърдение трябва да има поне една такава мисъл, която обаче е свързана с него и осигурява неговата истинност: „Ако е дадено твърдението В, то има своето основание А. Това значи, че всяка истинна мисъл има основание или в опита (фактите), или в друга истина, установена в науката и потвърдена в практиката“ (Bankov, 1975: 173). Тази формулировка е строго логическа, но тя се основава върху един по-широк и не така формален обхват – ако проследим това нормативно изискване, би трябвало да получим всеобща свързаност на нашите мисли, особено в областта на теоретичното познание – там всяка новоформирана мисъл трябва да демонстрира своята свързаност с всички предходни и най-общи твърдения, които в цялост изграждат системното построение на една научна теория. Интересна проекция тук е самата възможност на една мисъл – тя трябва да определи своя контекст, своята система от свързани мисли и да бъде образувана чрез обработване на едно ново знание върху проектиране и свеждане на базата от свързани общи положения спрямо това ново знание. Ето как законът за достатъчното основание наистина засяга и нормира общата конструкция и систематичната работа на нашето мислене.

Може би наистина законът за достатъчното основание има своята първа и универсална функция за произвеждането и осигуряването на свързването на нашите мисли, на нашите познания в една цялостна гносеологическа картина или теория. Без такъв принцип нашите знания и обяснения биха останали разпокъсани, не би се създала възможността да изведем обобщените положения, да въведем всичко познато в една обща система и свързаност. Може би и затова Лайбниц настоява за изключителната важност на закона за достатъчното основание, обявява го за „един от най-съществените прин-

ципи на разума“ (Leibniz, 1982e: 470), посочва генералния му онтологически обхват: „великия принцип на съществуването“ (Leibniz, 1982e: 468) и му отдава първостепенна роля в теоретичната философия: „великия принцип на метафизиката“ (Leibniz, 1982c: 408). Изключително интересен е пътят, по който Лайбниц достига до възгледа за тази първостепенна и универсална роля на положението за достатъчното основание. Всъщност сред толкова важните и отчетливо формулирани принципни положения в неговата философия законът за достатъчното основание се откроява с дълбоката убеденост на Лайбниц за неговата първооснователност, за значимостта и универсалността на приложението му, същевременно, както ще видим, отчетливите собствени формулировки на този принцип са дадени от Лайбниц в последните години от живота му, основно около написването на *Монадология* и писмата му до нютонианеца Самюел Кларк. Но това, което веднага трябва да бъде регистрирано, е дълбоката свързаност на принципа за достатъчното основание с онтологическите възгледи на Лайбниц. Принципът за достатъчното основание се обявява при всяко онтологическо описание и по същество има своето отношение с всеки един от компонентите на общата картина на съществуването на нещата, както Лайбниц я създава и развива през годините теоретична работа. Затова и най-напред се заемаме да проследим и обобщим онтологическите корени на закона за достатъчното основание във философията на Лайбниц.

I. Онтологически ядра на закона за достатъчното основание

Ще опитаме да оформим един систематичен ред на онтологическите възгледи и идеи на Лайбниц, за да хванем както генезиса на закона за достатъчното основание, така и естественото му, иманентно затвърждаване като основен и универсален принцип на съществуващото. Тези онтологически ядра са оформени през общата онтологическа картина на съществуващото и нейния основен компонент: едно индивидуално нещо. Следват конструкцията за общата свързаност на всички неща и онова, което гарантира тяхната цялост и отношения – Бог като „последно основание“ (Leibniz, 1994: 264). И тук се откроява най-важната, концептуално отправна точка на Лайбницовата онтология: обхващането на целостта на съществуващото в пълното богатство и разнородност на нещата и техните отношения. След Декарт и Спиноза Лайбниц развива един почти ренесансов онтологически проект – да се обхване истинското, реално многообразие на нещата в света, като за разлика от ренесансовите мислители Лайбниц ще разработва характерно за рационализма, и особено реализирано от Спиноза, целокупно обхващане на това многообразие на съществуващото в едно общо и отграничено единство. Неминуемо, тази онтологическа основа ще даде и предпоставките за извличането на закона за достатъчното основание.

1.1. Структура на съществуващото при Лайбниц

Онтологическата картина на съществуващото, която Лайбниц развива, несъмнено може да бъде определена като най-близката сред създадените от модерните философи до съвременните ни виждания за Вселената. Всъщност можем да кажем, че Лайбницовата онтология е формирала съвременната ни представа за това, което ни заобикаля. Според Лайбниц основните характеристики на мирозданието са безкрайните възможности и многообразието на нещата. Лайбниц налага и свой термин за всичко това – понятието *универсум*, едновременно изпълнен с безкрайното множество и разнообразие на нещата, но и пределно разширен, прострян до самите универсални граници на всичко съществуващо. Лайбниц поставя принципа за достатъчното основание тъкмо като положение, което търси основния закон, правило на обяснението и свързването на многообразието в универсума: „достатъчното основание на цялото многообразие, а то навсякъде се намира във връзка и зависимост“ (Leibniz, 1994: 265, point 39). Извеждането на такова достатъчно основание трябва да реши поне две задачи. Първата е свързана с отчитането на различието и на индивидуалното съществуване на всяко едно нещо на фона на всички останали неща. Втората ще изисква да се създадат представа и модели на обхващането на цялата възможност и комбинаторика на съществуващите неща, като се оформят общите начини за това взаимодействие и за съставянето и изпълването на реалността на универсума.

Още в своето по-ранно съчинение *Разсъждение за метафизиката* (1686), което на този етап относително систематично представя философските му идеи, Лайбниц формулира своята основна онтологическа идея за множеството субстанции, които трябва да опишат отделното съществуване на различните неща: „всяка една отделна индивидуална субстанция“ (Leibniz, 1982a: 135). Но Лайбниц проектира това необозримо множество в неговото ставане и протичане като „самата възможност на нещата“ (Leibniz, 1982a: 137). В „хода на универсума“ и в огромното многообразие от отношения пред всички отделни неща се откриват възможности за различни комбинации и осъществявания. Това е общата картина на поставеното във възможност съществуване, в него са заложени огромен брой комбинации и случвания: „сред многото неща, еднакво възможни“ (Leibniz, 1982a: 137). Всяка индивидуална субстанция има еднаква с останалите възможност да се включи и да осъществи своето реализиране наред с всички останали. Ако тук съставим тази изчистена картина на възможното, всяка отделна субстанция има своя онтологически статус на възможност, като своя онтологическа позиция по възможност, както и свой потенциал да се включи в общото разгръщане, случване на отношенията и свързванията в универсума. Точно тук Лайбниц внася основата за въвеждане на закона за доста-

тъчното основание. Ходът на универсума представлява именно „връзка и последователност между нещата“ (Leibniz, 1982a: 136) и това свързване трябва да има общи принципи, които да дадат и да гарантират неговото осъществяване.

Според Лайбниц има два рода такова свързване. Първият род връзка е „абсолютно необходима и противоположното ѝ носи в себе си противоречие; тази връзка е във вечните истини, каквито са геометричните истини“ (Leibniz, 1982a: 136). Тази необходимост се основава на „възможността и невъзможността на самите същности“ (Leibniz, 1982a: 137). Т.е. тя се корени в самата природа на нещата, затова и осъществяването ѝ става по точно определен начин и по строга зависимост от едното към другото нещо (неща), всякакъв друг начин, друга възможност за това свързване строго се изключват. Така Лайбниц очертава ясно отношението на необходимо и възможно: тук противоположното, като връзка или състояние, строго не е възможно. Именно в това изключване на противоречащото тук работи като основно положение „принципът на противоречието“ (Leibniz, 1982a: 137). С това е регистриран обхватът на вечните истини: те осигуряват, на първо място, собствената „същност“ на нещата, тяхната самостоятелна и обособена природа, както и универсалните истини на познанието, основно на математиката и логиката, но чрез тях не могат да бъдат обхванати многообразието и заложената в свързването на индивидуалните субстанции комбинаторика и така да се даде едно овладяване именно на възможностите, заложи в общото съществуване на нещата в универсума.

За многообразните и развиващи се по различни начини и взаимодействия свързвания на нещата, заложи в самата тъкан, в протичането на универсума, не толкова в природата на самите неща, трябва друг тип общи положения. Връзката от втория род свързване е „в себе си случайна, тъй като противоположността ѝ не носи в себе си противоречие“ (Leibniz, 1982a: 136). Тук отношенията и състоянията на нещата могат да се развият, да се случат в различни посоки, с различен резултат и нищо от самите неща не предопределя това, което може да произлезе. Възможностите са с еднакъв онтологически статут, те не се изключват една друга или нямат като определено „невъзможното“ да се случи, което невъзможно е тъкмо противоположното на изходното състояние, определено като първоначално възможно. Това е истински плуралистична, „разклоняваща“ се онтологическа възможност, която може да се разреши в една поредица, спектър от възможни случвания.

Според Лайбниц обаче „всички случайни положения имат основания да бъдат такива, а не други, или (което е същото), те а priori имат доказателства за своите истини, което ги прави достоверни“ (Leibniz, 1982a: 137). Защото едно случайно положение вече е осъществено, то удостоверява ня-

какво вече случило се състояние или връзка между нещата. Т.е. възможността вече се е реализирала в осъществяването на една от потенциално разклонените връзки и тя се е случила такава, каквато е вече одействителностена, „такава, а не друга“. Затова, макар и да не се демонстрира като необходима, строго изводима от същността на нещата, щом е осъществена, тя трябва да има своето *основание* защо се е случила точно така. Според Лайбниц „гореуказаното основание лежи само на принципа на случайността или действителността на нещата, т.е. на това, което се представя като най-доброто сред много неща, еднакво възможни“ (Leibniz, 1982a: 137). Този принцип трябва да стигне до основанието защо нещата са се случили точно така. Това означава, че в хода на универсума, в свързването на нещата *има* онтологически гарантирано основание за това свързване, и то преди самото случване на нещата, т.е. а priori. Тук Лайбниц го определя по силата на „най-добрия“ вариант за свързване, за случване. Тогава това основание трябва да се търси в самото устройство на универсума: в неговия ход, в неговата сложеност, в самите му основи да съществува такъв, какъвто се осъществява. Така принципът на действителността ще е да търсим сред възможното и неговото реализиране до едно определено осъществяване самото основание за всяко едно случване и за самия общ ход и устроеност на универсума.

Нека продължим оттук със самата структура на универсума, за да открием тези а priori дадени принципи на неговата действителност. В своето съчинение *Принципи на природата и благодатта, основани на разума*¹⁾, Лайбниц първоначално очертава общия онтологичен модел на монадите, като структурни онтологически единици на универсума. Това съчинение е писано през юли 1714 г. и е „основата, върху която месец по-късно е разработена *Монадологията*“ (Denkov & Kondova, 2016: 39). Тук представянето на монадите е по-различно в сравнение с *Монадология*. Лайбниц първоначално поставя „сложната субстанция“, която „е изградена от прости субстанции, от едно или нещо единно“ (Leibniz, 1982c: 404). Ето така възниква чистата теоретична идея за монадата като проста субстанция, онтологическа основа на всичко съществуващо. Същевременно всяко едно нещо има своя „централна монада“ (Leibniz, 1982c: 405), която организира съставящите го прости монади. Вече в *Монадология* монадите са постулирани от Лайбниц като „същински атоми на природата“ (Leibniz, 1994: 259). Вече в мащаба на „природните неща“ се разтваря тяхното „неизмеримо различие“, в изпълването и хода на универсума. Защото всяко нещо участва във взаимоотношенията на универсума, а там „вследствие на пълнотата на универсума, всичко се намира във връзка едно с друго“ (Leibniz, 1982c: 405). Тъкмо в позиционирането на едно нещо можем да поставим следващото онтологическо ядро на закона за достатъчното основание.

1.2. Определянето на едно нещо

При разглеждането на концепцията за „индивидуалната субстанция или цялостното същество (*estre complet*)“ (Leibniz, 1982a: 131) в *Разсъждение за метафизиката* можем да отличим една от първите формулировки на закона за достатъчното основание в съчиненията на Лайбниц. По същество, Лайбниц решава един гносеологически проблем – как може да бъде постигната „природата на индивидуалността“ (Leibniz, 1982a: 131) на едно нещо. Още от Аристотел това е проблемът за съставянето на същността на едно нещо и разбира се, за овладяването ѝ по логически път. Но Лайбниц предлага не само определяне на същността: устойчивата, обща природа на едно нещо, а на индивидуалността, на единствената и различната специфика на отделното нещо. За целта избира един логически път на определяне: трябва да се изведат „всички предикати на този субект, на който те принадлежат“ (Leibniz, 1982a: 131). По този път трябва да съставим „същността или индивидуалното понятие за тази субстанция“ (Leibniz, 1982a: 142). Така добиваме „пълното понятие за една субстанция“, именно това „пълно и завършено понятие“ (Leibniz, 1982a: 139) трябва да е *достатъчно*, за да определим нещото. Това определяне на индивидуалната субстанция включва и особено интересния компонент на „всичко, което може да се случи с нея, и изразява целия универсум“ (Leibniz, 1982a: 139). Лайбниц формулира идеята за постигането на пълното определяне на едно нещо, и то в уникалността на неговото съществуване. Това трябва да е композиция от всички предикати на нещото и да обхваща всички негови отношения в универсума и спрямо целостта на този универсум. Това още би трябвало да е определение, което да проследи сложното включване и състояния на нещото в хода на универсума. Понятието на нещото става един динамичен, цялостен конгломерат от определения, конструиран върху целия универсум. Великолепна и новаторска идея на Лайбниц, тя конкретно се разрешава в общологическите модели на Кант и Хегел, по-нататък ще набележим някои основни параметри на техните теоретически конструкции.

В *Принципи на природата и благодатта* Лайбниц дава формулировка на закона за достатъчното основание тъкмо върху основата на „пълното познание“ на едно нещо, тази формулировка е гносеологическа, в посочването на самото основание. Това основание на пълното познание на едно нещо трябва да обоснове, да посочи принципа на онтологическия произход на едно нещо. Формулировката гласи: „не произлиза нищо такова, за което да не би могло при пълното познание на нещото да се посочи основание, достатъчно за определението защо това нещо произлиза така, а не иначе“ (Leibniz, 1982c: 408). Пълното познание за индивидуалната природа на едно нещо ни дава основание, за да определим самото

му съществуване, реализирането му в хода на универсума. Т.е. това основание ще е достатъчно: да обясни избора, осъществяването на едно от многото възможни реализирания на нещото. Като последният компонент именно отговаря на частта от Лайбницовата формулировка „така, а не иначе“, който се повтаря многократно в неговото формулиране на закона за достатъчното основание. Нещото е осъществило едно от многото възможни случвания, те не си противоречат, но със своето действително случване нещото се осъществява така, а не по някой от другите възможни начини да участва в хода на универсума. Освен яркия гносеологически момент и отношението гносеологическо основание – битийно обусловено, тази формулировка предлага и обхващане на *действителния* момент. Това е вече одействителностена възможност, и то по отношение на едно конкретно индивидуално нещо. Лайбниц тук отваря много по-широко онтологическия обхват на закона за достатъчното основание. Основанието трябва да даде самото обяснение за съществуването на нещата: „Ако нещата трябва да съществуват, то трябва да има възможност да се посочи защо те са длъжни да съществуват така, а не иначе“ (Leibniz, 1982c: 408). Сред абсолютната, обща, начална възможност на битийността на нещата, на самата основност те да са, основанието трябва да изведе общия принцип, характер на тяхното действително осъществяване. Зад „еднаквата възможност“ на нещата се отваря чисто битийната, първоначална възможност изобщо за осъществяването им като такова. Това е една начална онтологическа възможност на самия битиен принцип и неговото разпростиране до целия универсум. Лайбниц обобщава още по-далеч тази онтологическа модална картина на съществуването: тя трябва да постави „първия въпрос“: „защо съществува нещо, а не нищо, тъй като нищото е по-просто и по-лесно от нещото“ (Leibniz, 1982c: 408). Но така поставянето на основанието излиза срещу целия универсум, а чистата възможност е дори една напълно изчистена възможност, като чистото поле на възможността, на пълната неопределеност при абсолютното (както ще го дефинира Хегел, вж. Hegel, 2001: 672 – 673), и така на нищото. Едва от тук може да се пита за основанието на самото съществуване. Но Лайбниц е категоричен: такова общо достатъчно основание „не може да се намери в реда на случайните неща“ (Leibniz, 1982c: 408). С което и поставяме въпроса за съставянето и завършеността на една връзка върху „реда или последователните редици от многообразни случайности, колкото и неограничена да е тази връзка“ (Leibniz, 1994: 264, point 37). Общото достатъчно основание трябва да се намира „вън“ от тази връзка, а така и да е основание за целостта на универсума. Но нека преди да стигнем до това основание, да видим как Лайбниц оформя вътрешната свързаност и последователност на случващото се в универсума.

I.3. Връзка със закона за непрекъснатостта (*Lex continuitatis*)

Това е една изключително мащабна идея на Лайбниц, с векове изпреварила модерните разбирания за еволюция и Вселена, развити основно през XIX век до днес. Ако за пълното познание на едно нещо трябва да проследим индивидуалното му проявление в универсума, т.е. спрямо другите неща, то всички тези неща трябва да са така свързани помежду си, дори и най-далечните. Самият ход на универсума протича със свое основание да се осъществяват случайните неща сред цялата възможност, а така от едни неща следват други по едно достатъчно за тяхната последователност основание. Тогава в универсума трябва да има всеобща връзка, тя трябва да обосновава всеки преход и изменение, както и самото различие в целия универсум. Трябва да формулираме и да търсим „основание на метафизиката, че всичко в универсума е свързано и че настоящето пази в себе си зародиша на бъдещето“ (Leibniz, 1982b: 211). Вижда се грандиозният стремеж на универсума и неговата динамика, които Лайбниц предлага: всичко свързано в универсума, тече и се разгръща в неговия ход на събитията, случилото се обуславя бъдещите отношения и събития.

Според Лайбниц това устройство на универсума потвърждава закона за достатъчното основание в непрекъснатата връзка по протичане на явленията. В противен случай обаче трябва „великият принцип за достатъчното основание“ да бъде поставен под съмнение (Leibniz, 1982b: 211). Ако допуснем невъзможността за свързване на явленията, включително по време и пространство, както Лайбниц ги нарича „hiatusi“, „празни промеждутъци“, ще трябва да обясняваме чрез „чудеса или чисти случайности“ (Leibniz, 1982b: 211). Тъкмо затова и Лайбниц формулира закона за непрекъснатостта – всеки две явления със сходни параметри всъщност преминават едно в друго и не можем да отбележим отчетлива граница между тях. Но това означава, че и във времето и пространството не може да има празни, свободни от „реалното“ части на универсума. Законът за непрекъснатостта „създава свършена непрекъснатост... което ни дава запълнена реалност“ (Leibniz, 1982b: 212). Нещо повече, ако следваме непрекъснатостта и по отношение на самия произход и същност на явленията, те би трябвало да се подредят като непрекъснато свързани. Лайбниц формулира великата идея за една обща генетична свързаност между „родовете същества“: „че всички родове същества, чиято същност образува универсума,... са подчинени на една и съща формула“ (Leibniz, 1982b: 212). Затова според Лайбниц те в универсума образуват „верига“, тя обхваща не само съществата, но и всичко, което изпълва универсума. В тази верига „различните родове явления са толкова тясно свързани, че не може да се установи точният момент, когато едното свършва и започва другото“ (Leibniz, 1982b: 213). В няколко стъпки, чрез закона за непрекъснатостта Лайбниц преобразува

цялата картина на универсума и така несъмнено развива целия потенциал на принципа за достатъчното основание, т.е. за свързаността на всичко в универсума. Не само неговото протичане изисква плътно свързване и последователност на явленията, но и тези явления са организирани в една всеобща връзка на генезис и следване. Именно характерът на това свързване ще даде и самото достатъчно основание на тяхното протичане.

С поддръждането и организирането по последователност на явленията обаче би следвало да се произведе и веригата на техните основания. Защото всяко едно основание за свързването на конкретни явления трябва да има своето основание за свързване на тези явления с други, по-далечни, и така, докато цялата редица на явленията не се произведе, не се свърже и нейното образуване да произведе и цялата редица на основанията. Чрез тази последователност се обхваща цялата „запълнена реалност“ на универсума. С това според Лайбниц трябва да достигнем до „едно достатъчно основание, което, на свой ред, не се нуждае от друго основание, трябва да се намира във от този ред на случайните неща“ (Leibniz, 1982c: 408). Това е достатъчно основание за съществуването на целия универсум и според Лайбниц трябва да е единственото основание, което само има, притежава цялата основателност на онова, чието основание е. Това е „необходимо същество, само по себе си носещо основанието за своето битие; в противен случай няма никакво друго достатъчно основание, на което можем да се установим“ (Leibniz, 1982c: 408). Както Лайбниц утвърждава: „Тази последна причина се нарича Бог“ (Leibniz, 1982c: 408).

Формулировката за непрекъснатата връзка на всички явления е наистина грандиозна философска и теоретическа идея. Едва ли съвременната наука би била възможна без нея. Само ако предположим свързаност и оттук – основания на свързаността на явленията, които основания да постигат все по-дълбока същност и „единна формула“ на съществуващото, можем да изведем зависимости и общ строеж на всичко, което ни заобикаля. Тази идея на Лайбниц е още по-мощна: едва движението към по-високи основания поддържа и генерира непрекъснатата връзка и на конкретните явления, и на техните основания. Ако следваме тази конструкция обаче, трябва да постигнем и нейния истински връх: да достигнем и да основем едно последно и всеобщо основание, което едва прави цялата тази конструкция възможна.

I.4. Свободният избор на Бога

Когато сме вече на тази позиция – спрямо целия универсум като сътворен от Бога, в чистата възможност спрямо цялото на света, Лайбниц развива принципа на достатъчното основание до неговата пределна всеобщност. За самото осъществяване на света се разгръщат също възможностите за

различно състояние на света. Но сътвореният свят „винаги е бил закономерен и би съответствал на някакъв общ порядък“ (Leibniz, 1982a: 130). Тъкмо основанието светът да е така сътворен, лежи в „свободния избор“ на Бог. Защото като „висш разум (souveraine raison)“ Бог има висше основание (raison) за своята воля (Leibniz, 1982a: 127). Затова и Бог „е избрал най-съвършения свят“ (Leibniz, 1982a: 130), той „е избрал най-добрия план, съединяващ в себе си величайшо разнообразие заедно с величайшия порядък“ (Leibniz, 1982c: 409). Точно в свободния избор върху пълната възможност лежи един от механизмите на основанието. Разбира се, тук Лайбниц отдава този избор на една всеобща и съвършена личност, ако го обобщим по друг начин, на един свободно избиращ субект, разум, който трябва да генерира тъкмо основанието на своята воля – в избирането, в искането на една сред останалите възможности за избор. Според Лайбниц основанието на такава свободна разумна воля е да избере „най-доброто“ и „най-съвършеното“.

Тези идеи са по-подробно развити в писма на Лайбниц до Самюел Кларк. В тези писма Лайбниц защитава и обосновава идеите си срещу критиката от страна на поддръжниците на Нютон. Лайбниц въвежда идеята за „мотивите“, „които могат да определят съзнанието в неговия свободен избор“ (Leibniz, 1982e: 469). Нашите мотиви трябва да имат своите основания и в действането ни, а оттам и за изборите ни: „Ако за това има достатъчно основание да действаме така, а не иначе, то има и основание и за това да изберем дадения път, а не друг“ (Leibniz, 1982e: 470). Това е велика тема във философията на Лайбниц, тя предзадава цялостния проект за изследване на същността и основанията на човешката воля.

Тезата за свободния избор изяснява стигането до основанието. Основната предпоставка тук е пълната възможност, и то като свобода, всяка една алтернатива да се предприеме и осъществи: „Бог може да извърши всичко това, което е възможно, но той иска само най-доброто“ (Leibniz, 1982e: 488). Така изборът на основанието преподрежда и изчислява възможността, като проектира даденото в неговото одействителностяване и определя тъкмо едно свръхвъзможно и най-добро състояние. Лайбниц описва това великолепно: „То резултатът на всички тези стремления трябва да бъде най-съвършеният действителен свят, който е възможен. Иначе не може да се посочи основание защо нещата са сътворени така, а не иначе“ (Leibniz, 1982c: 409). Осъществяването на избора в основание, което градира възможното и достига своеобразен максимум на възможното, означава, че сме обхванали и напълно осмислили и обяснили даденото, действителното. Но и в определянето му, както личи от горното разсъждение на Лайбниц, е постигната тъкмо истинската необходимост на основанието: като основание, което напълно владее и обуславя даденото, тъкмо така идва противо-

положният случай: да не можем да дадем каквото и да е произволно основание на осъщественото, това вече носи белега на противоречието и оттук – на необходимостта. Но както се видя, едно такова основание трябва да се изправи срещу цялата възможност и да я подреди и изчисли, както и да обхване основаването в неговата цялост и пълната му проекция в спектъра на възможното.

Проследихме онтологическите и генетическите предпоставки за извеждането на закона за достатъчното основание във философските възгледи на Лайбниц, като се опитахме да дадем основните моменти в една обща концепция за необходимостта, да намерим обяснение на многообразието и хода на света, такъв, какъвто е и както протича в своето многообразие и свързаност. Машабът на тази визия на Лайбниц е изключителен. Защото той не само приема за изходна точка уникалното съществуване на всяко нещо, но и се изправя пред необходимостта да се продължи нататък: да се приеме и невъобразимата сложност, свързаност и поток на явленията. Опорна точка тук се явява търсенето на отговора „защо“ това е така – на основания, достатъчни да обяснят и осмислят свързването на явленията в универсума. Лайбниц проследява с изключителен размах следствията от това изходно положение и разгръща света в свързана, непрекъсната цялост, която има своята верига от основания, и най-важното – завършването на тази верига. В този онтологически проект Лайбниц предлага новаторски начини да се работи с конструкции на възможното, затова и принципът на достатъчното основание се превръща в общо законово положение, което ни позволява да генерираме свързаност и системност и да търсим общите закономерности в явленията, както и спрямо целия универсум. С определяне на едно основание, необходимо изведено спрямо целия универсум, Лайбниц постановява универсалния обхват на закона за достатъчното основание върху цялото поле на действителното за формиране на зависимости, порядък и на всеобщо взаимодействие на всичко, което дава „запълнената реалност“ на универсума.

II. Формулировки и необходимост на закона за достатъчното основание

II.1. Формулировки на закона за достатъчното основание при Лайбниц

Ще проследим вече по-завършените формулировки на закона за достатъчното основание в по-късните съчинения на Лайбниц. Разбира се, това е *Монадология*, написана през 1714 г., а други източници са писмата на Лайбниц до С. Кларк (от ноември 1715 до август 1716 г.). Кларк му праща пет писма, на четири от тях Лайбниц отговаря, включително непосредствено преди смъртта си, в пространни писма, тълкувайки и обосновавайки своите идеи. Ще подредим изведените четири формулировки не по

реда на тяхното възникване, а по тяхното съответствие с онтологическите предпоставки на принципа за достатъчното основание във философията на Лайбниц.

Първата формулировка е от второто писмо до С. Кларк. Тази формулировка обобщава работата по извеждането на закона за достатъчното основание и по неговото значение в определено модален план. Лайбниц прави тук паралел между закона за тждеството, отнесен към вечните истини, към математиката и закона за достатъчното основание, който според него е приложим във физиката и онтологията. Формулировката гласи:

Ф1: „Но за да преминем от математиката към физиката, трябва да има още един принцип, а именно принципът на необходимостта на достатъчното основание, гласящ, че нищо не се случва, без да има основание защо това се случва по-скоро така, а не иначе“ (Leibniz, 1982e: 433).

Лайбниц категорично посочва „необходимостта“ на достатъчното основание за обяснение на явленията – в научното познание трябва да се търси и формулира обяснение за случването на явленията. Както и основната ни презумпция тук е, че такова обяснение, такова основание е налично и трябва да бъде намерено, изведено. Във формулировката присъства и неотменимият модален елемент: „така, а не иначе“, който указва обработването на спектъра на възможностите. Всяко едно действително случване е отстранило „останалите“ възможности за алтернативни случвания и се осъществява върху цялото поле на възможното, но и така намира своята основателност да се осъществи точно тази от всички останали възможности.

Втората формулировка ще назовем онтологична, тъй като тя привлича дихотомно спрегнатата алтернатива на битийното и небитийното. Тя е формулирана в третото писмо на Лайбниц до С. Кларк:

Ф2: „Вечният принцип, съгласно който нищо не произлиза без достатъчно основание за това, че то произхожда по-скоро така, а не иначе“ (Leibniz, 1982e: 441).

В своя отговор на третото писмо на Лайбниц Кларк се съгласява с формулировката на Лайбниц, макар по останалите въпроси от дебата между тях да е на напълно различно мнение, и я обобщава тъкмо в онтологична посока: „Несъмнено няма нищо без достатъчно основание за това защо то по-скоро съществува, отколкото да не съществува, и защо то е по-скоро такова, а не друго“ (Leibniz, 1982e: 445).

Това е вече една обобщена версия на закона за достатъчното основание на основата на великия въпрос на Лайбниц „Защо съществува нещо, а не нищо“. Тази формулировка е отнесена и към конкретното съществуване на едно нещо, но сред съществуването на останалите неща. Когато поставим самото нещо в дихотомното „съществува – не съществува“, с това се

ограничава и структурира, макар и по-общо, цялото съществуване, а оттук и основанието за нещото се обособява срещу целостта на универсума, срещу неговата дихотомна алтернатива да е или да не е, а така и се достига предишната точка на едно свръхоснование, а оттук и отново необходимостта на това целокупно основание: защо всичко съществува точно така. Тъкмо затова и може самото нещо и неговата същност, качественост, да се обясни върху това пределно основание за целия универсум: да се намери основанието защо „то е такова, а не друго“. Определянето на това нещо трябва да се извърши върху всичко останало в универсума и върху самата завършеност на универсума, а така и да се постигне „пълното познание“ за това нещо.

Трета е прочутата формулировка на закона за достатъчното основание от Лайбницовата *Монадология*. Тази формулировка е гносеологическа и е всъщност основата за съвременната формулировка на закона за достатъчното основание. Третата формулировка гласи:

Ф3: „Второ, на принципа на достатъчното основание, по силата на който никакъв факт не може да бъде действителен или съществуващ, че никакво изказване не може да се смята за истинно, без да има достатъчно основание защо това е така, а не иначе, макар в повечето случаи тези основания могат да ни бъдат съвсем непознати.“ (Leibniz, 1994: 264, point 32).

И задачата на познанието, и истината на изказванията се обуславят от основания, от аргументация и отношение към цялото познание и към целокупната истина на това познание. Фактите и изказванията трябва да се свързват с обяснителни принципи, с основания, които отново трябва да се генерират в общото изчисление и въвеждане на принципа на действителността на една алтернатива: „така, а не иначе“, затова към нашите познания и изказвания трябва да се търси и необходимостта, не само достоверността и истинността ми, тъй като необходимостта е истинският обяснителен принцип, защото търси основание, обща картина и свързване на всичко останало, а така въвежда и целия универсум и знанията ни за него, дори и за един факт, за едно изказване. Оттук като общо следствие можем да изведем самото познание, самото мислене като една всеобща и систематична връзка между фактите и изказванията на базата на всеобщите основания. Лайбниц дори призовава основания да се търсят дори и там, където на пръв поглед няма такива или не можем да видим такива. Защото смисълът на познанието, основният му елемент е тъкмо вътрешната връзка, системността, общите принципи, обхващащи и управляващи цялото.

Последната формулировка е от третото писмо до С. Кларк. Тя представя изключително интересно обобщено динамично-консеквентно описание на света, което ляга в основата на каузалното обяснение на природата,

но носи и по-общата възможност за обхващане на самата събитийност в света. Четвъртата формулировка гласи:

Ф4: „Тъй като природата на нещата се обуславя от това, че всяко събитие преди всичко има свои условия, свои изисквания, свои необходими предпоставки, от които то произтича: в тях и се състои неговото достатъчно основание“ (Leibniz, 1982e: 470).

На първо място, тук е въведен динамичен, събитийен модел на универсума, който именно описва хода му. Лайбниц постулира тази събитийност в строго консеквентна връзка: „Както в природата за всяка проста монада, душа или истинна монада, е заложено, че всяко следващо състояние се явява следствие от предишното“ (Leibniz, 1982e: 492). Именно така е въведен и важният елемент на „условието“: предишните събития стават условие за следването от тях на настоящите, те, на свой ред, също ще се окажат нови условия за следващите и т.н. Условната връзка обхваща и структурира всичко в хода на универсума в консеквентна връзка. Това е наистина мощно валидиране на условната връзка. То позволява за всяко едно осъществено събитие да се намери условие, „необходими предпоставки“, които да го обяснят. Тъкмо тези необходими предпоставки, както Лайбниц утвърждава, са и неговото достатъчно основание. И това много ясно и точно, а и в съдържателен план, посочва и легитимира достатъчното основание и отново го свързва с необходимост, тук и активност, на неговото наличие и приложение в универсума. Моделът на условно-консеквентно свързана верига на събитията е също една от мощните предпоставки за възникването на съвременната наука. Ще отбележим само, че тази динамично-консеквентна формулировка предлага само част от изключително богатите онтологически и гносеологически параметри и приложения на Лайбницовия закон за достатъчното основание.

II.2. Обосновка на необходимостта на закона за достатъчното основание

Тук ще се опитаме да обобщим аргументацията за необходимото приложение на закона за достатъчното основание и за неговото признаване за нормативно валидно и универсално положение. Както и ще проследим накратко аргументацията на Лайбниц срещу отхвърлянето на този закон. Всички тези положения са насочени към връзката на закона за достатъчното основание с вече осъществения и най-добър от възможните свят.

На първо място, тук идва положението за необходимостта от „последно основание“, което „трябва да лежи вън от реда или последователните редици от многообразни случайности“ (Leibniz, 1994: 264, point 37). Ако всичко в универсума се свързва и има дори своя динамично-условна консеквентност, то самата тази редица трябва да има своето *пълно* съставяне.

Това изисква да се въведат нейните граници, които обаче отговарят на една субординационна подредба на явленията и техните основания. Ще имаме едно издигане в условията, но и простиране на условията, такива, че да бъде включено и последното нещо. След като можем да изчерпим нещата и да ги свържем в тази редица, то би трябвало да стигнем и до „края“ на основанията. Да въведем едно последно и максимално всеобщо основание. С необходимост то тогава трябва да се отнася към всичко останало, а от тук – до целия универсум, целия ред на това, което го изпълва. Ето защо това последно основание е граница на универсума, а според Лайбниц изобщо не може да бъде дадено в самата редица, то единствено и необходимо трябва да е вън от редицата, с което то я завършва и определя (а и обяснява) цялата. Тук необходимостта на закона за достатъчното основание лежи в едно последно и всеобщо основание, което завършва редицата на явленията, на нещата (и на знанията) в универсума. И дори и да не е възможно най-последното, ако искаме да имаме така свързана и построена редица, трябва с необходимост да имаме видимост за него, т.е. да формулираме текущото последно основание в знанията и в мислите ни.

Следващият велик аргумент на Лайбниц се разгръща върху положението за предустановената хармония. Това положение всъщност се основава върху приемането на единствеността на света. Лайбниц формулира своята велика идея за множество възможни светове: „Понеже идеите на Бога съдържат безкрайно много възможни светове, а само един от тях може да съществува, трябва да има достатъчно основание за избора на Бога, което го предопределя повече към един свят, отколкото към друг“ (Leibniz, 1994: 266, point 53). Възможността обхваща и омножествява и самия универсум, но тук за Лайбниц тежи самото случване, одействителностяване на този свят, в който сме. Т.е. възможността на многото светове се разрешава в един-единствен и тъй като това е изборът на Бог, както по-горе посочихме, този свят има основанието да е най-добрият възможен сред всички възможни светове. За Лайбниц израз на тази максимално осъществена, на тази свръхвъзможност е тъкмо „предустановената хармония“, „тази световна хармония, по силата на която всяка субстанция чрез отношенията, в които се намира, навсякъде отразява точно всички останали субстанции“ (Leibniz, 1994: 267, point 59). Този единствен свят, най-съвършеният от всички възможни светове, е такъв именно защото в него универсалният принцип е всеобщата връзка между субстанции и събития. С необходимост за това той има достатъчно основание и законът за достатъчното основание действа навсякъде и трябва да бъде открит тъкмо чрез свързването на всичко. Това не е просто теогонично оправдание на света, това е принципът, който да осигури най-ясната, точна и пълна картина на съществуващото в неговата цялост, да даде универсално обяснително и евристично

законово положение за построяването на тази картина. Ще подчертаем тук изключително важната основа на този аргумент: излизането в мащабите на всички възможни светове, а така и спрямо произхода и тоталната специфика на настоящия свят. С каква огромна тежест е тази конструкция в съвременните изследвания на Космоса!

Третата аргументация се опира върху едно от най-дръзките положения, издигнати от Лайбниц. Това е положението за различието на нещата. Дори с термина си това положение се противопоставя на закона за тъждеството (отличен от Лайбниц със статута на вечна истина), като очертава един нов домейн: за изследване на истинското многообразие на съществуващото. Тъкмо това според Лайбниц е истинското състояние на универсума, нещо, което е самата основа на модерното разбиране за света и природата. В *Монадология* той формулира това положение по великолепен и категоричен начин: „Необходимо е даже всяка отделна монада да бъде различна от всяка друга. Защото в природата няма две същества, от които едното да е напълно такова като другото и където не би било възможно да се открива вътрешна или основана на вътрешното определение разлика“ (Leibniz, 1994: 260, т. 9). В писмата до С. Кларк Лайбниц отново ясно постулира, че „не може да се намерят два листа в градината, две капки вода, които да са съвършено равни една на друга“ (Leibniz, 1982e: 471).

Според Лайбниц това положение за различието е непосредствено приложение и гаранция за нормативната сила на закона за достатъчното основание. Според него дори ако нарушим положението за различието, трябва да опровергаем и закона за достатъчното основание. Защото тогава не би имало възможност за свързване и отношения между монадите, които да са тъкмо различни, индивидуални и самостоятелни субстанции, за да се свържат в такива разнообразни и сложни отношения. Законът за достатъчното основание изисква и защитава реалното многообразие в света и възможността да го познаем именно в отделната индивидуална природа на нещата, а не да го обясняваме с тъждествена обща същност. Оттук Лайбниц формулира един от най-интересните си закони – закона за тъждеството на неразличимите (*Lex identitatis indiscernibilium*). Ще подчертаем, че този закон осигурява тъкмо защита от критиката срещу закона за достатъчното основание и набелязва възможности той да бъде нарушен. В самото му название е отразено неговото преработване на закона за тъждеството, но като признаване на съществуването на две отделни, напълно еднакви неща. Лайбниц формулира този закон така: „Няма в природата две реални, абсолютно неразличими неща, защото, ако в противен случай такива биха били, то Бог и природата, отнасяйки се към едното по различен начин спрямо другото, ще постъпват без основания“ (Leibniz, 1982e: 471). Само с това, че нещата са две, вече се предполага различно отношение

към тях, различни връзки и възможности и тогава за едни и същи неща ще има две различни основания, което опровергава тъкмо избора на едно-единствено основание. Това положение засяга и избора на един-единствен от възможните светове и ако бъде прието съществуването на две абсолютно еднакви, отхвърля постулата за необходимостта да съществува един-единствен действителен (още повече най-добрият възможен) свят. Затова и Лайбниц утвърждава, че двете неразличими неща трябва да са всъщност тъждествени: или като едно нещо, или като две негови състояния. Този закон също така нормира и непрекъснатостта: две близки явления се свързват и границата между тях изчезва, но никога не преминават в едно и също явление, освен ако не демонстрират абсолютно еднакви характеристики. Това изключително интересно общо следствие е връзката на закона за достатъчното основание и положението за различието в света. С негова помощ, с утвърждаването му като законово положение можем да установим ситуация на истинско полагане на различието и оттам да въведем и търсим релации и закономерности между нещата. С необходимото му и по-строго прилагане идва консеквентната структура на многообразието, която, ориентирана към последното основание, гарантира произвеждането на системност и цялостно обхващане, но в истински разлики и самостоятелност на онова, което основаваме.

II.3. Как изчислява законът за достатъчното основание

В тази точка ще опитаме да изведем логически и методологически стъпки, които да основат как законът за достатъчното основание може да изчислява онова, за чийто мащаб той е предназначен: целия универсум с неговото многообразие и отношения. На първо място, ще обобщим получените резултати дотук, особено по отношение на модалните параметри в извеждането и проектирането на закона. Лайбниц предлага интересни конструкции на възможността, построява отчетливи конфигурации на действителното случване на едно нещо (на един свят също), определя устойчиви параметри на необходимостта на закона за достатъчното основание. Възможността на закона за достатъчното основание да изчислява и оттук да даде едно модално построение на съществуващото, е отбелязана и от изследователите: „признанието на случайните истини, основаващи се на закона за достатъчното основание (заедно със сложния състав на този закон), а също така признанието на необходимостта от изчисление на вероятността при осмислянето на тези наистина многочислени истини и факти“ (Sokolov, 1982: 60).

Първата стъпка, или механизъм, е работата с възможността. Лайбниц устойчиво отделя от това, което трябва да се основе, неговата възможност. Така той предпоставя винаги полето на възможността. Това поле може да

се генерира чисто – като една общонеопределена възможност, собствена опозиция на даденото или просто като началното чисто поле, за да се започне работата по търсенето на основанието. Лайбниц предлага и разгръщането на спектър на възможното, като това е една мултипозиционна „мрежа“, „еднакво възможните неща“, множеството светове. Още има и моделиране на възможното към едно състояние с най-суперлативни, максимални характеристики. Така в полето на възможното се моделира целият универсум, а пред поставеното като случващо се се разклоняват различни негови варианти – когато върху тях се приложи субординирането на възможното до търсения максимум. С този ход се продуцира и се обособява и основателността на даденото.

За да получи действителното, Лайбниц постулира неговата единственост сред мултипозиционната възможност. Едното така не е просто случило се, а е отделено спрямо цялата останала възможност, т.е. тя е изчислена, спрегната спрямо него. В краткото съчинение *За принципа на непрекъснатостта* (из „Писмо до Вариньон“, края на 80-те – началото на 90-те години на XVII век) Лайбниц описва тази конструкция така: „Единичното алгебрично уравнение, точно изразяващо едно определено състояние на дадения предмет, изразява във възможност заедно с това и всички други състояния, които могат да бъдат свойствени за същия този предмет“ (Leibniz, 1982c: 211). Тогава, за да има едно добре определено състояние, трябва спрямо него да бъде изминат *целият* спектър на възможното: всички останали възможни състояния или позиции върху полето на възможното. Неговата пълна проекция по действителност тогава би трябвало да пресметне и останалата комбинаторика на възможностите, включително до полето на чистата възможност. Според Лайбниц това би била „една формула на висша характеристика“, чрез която „е изразено което и да е съществено явление за универсума“, тогава „в такава формула може да се прочетат последващите, бъдещите явления във всички части на универсума и във всички строго определени времена“ (Leibniz, 1982c: 212). Към всяка една съществена „формула“ трябва да се присъедини проектиране и изчисление на възможното, такова, че да простре тази възможност до самия принцип на изпълване и на границите на универсума, на полето, в което основаваме и извеждаме същественото за даденото.

Горното непосредствено отвежда и до необходимостта при прилагането на закона за достатъчното основание – вече в единствения универсум, като реално изпълнено поле. Всеобщата връзка постулира общо структуриране на това поле от всяко нещо към всички останали и обратното. Тук ще обособим принципа на „запълнената реалност“ – с полагането на едно нещо, трябва всичко останало в универсума да се отнесе и свърже, обособявайки реалността на това нещо. Това изчисление трябва да включи и собстве-

ната граница на целия универсум. Така едно определено нещо трябва да се свърже със структура на основанията си до границата на универсума, а така и до изчисление на реалността до самото последно основание на универсума. Едва отнасянето до това последно основание ще даде необходимостта на определянето на нещото. Това би трябвало да са механизми и структури на изчерпване на целия универсум и така за свързване с последното му и необходимо основание, което е пълното основание на цялата реалност.

III. Нови формулировки на закона за достатъчното основание

Накрая ще очертаем проекциите на закона за достатъчното основание в чистите теоретични модели на модерната философия. Ще се спрем, и то в общ план, на работещите конструкции при Кант и Хегел, които конструкции, заедно с огромната инвенционна и проективна сила на Лайбницовия закон за достатъчното основание, отвеждат до очертаването на пълния му логически потенциал. А така и дано отворим пътя към неговата истинска употреба, защото самият Лайбниц признава, че „Великият принцип, макар да е бил признат, все пак не се прилага достатъчно“ (Leibniz, 1982e: 471).

Когато направеното от Лайбниц с такава иновация и размах бъде прочуено по-детайлно, се откриват смайващи паралели между него и някои Кантови основни трансцендентални конструкции от *Критика на чистия разум*. Ще опишем две от тях, но с основно значение за строежа и решенията на трансценденталната диалектика на *Критика на чистия разум*. Тъй като Кант постулира разума като висша и последна трансцендентална способност, той трябва да осигури завършването на мисленето, а оттам – и на познанието. Кант предлага детайлна и всеобща конструкция, която осъществява тази генерална функция на разума. Тази конструкция използва, разбира се, в обобщени и логически изчистени параметри, структурата на Лайбницовия закон за достатъчното основание. Според Кант последната функция на разума се състои в намирането „на това безусловно, чрез което ще се завърши единството на това познание“ (Kant, 1992: 361). Кант построява логическия модел на „една редица от условия“ към дадено обусловено, като постулира, че ако това обусловено е дадено, „дадена е и цялата редица на подчинените едно на друго условия“ (Kant, 1992: 362). Тази редица на страната на условията с необходимост завършва с едно последно условие, т.е. с *безусловното*. Кант дава и изключително прецизна дефиниция на безусловното: „завършената величина на обема в отношение към такова условие“ (Kant, 1992: 372). Но тук вече той развива блестящо тази последна област на мисленето, извеждайки самите най-общи структури на безусловното в неговата функция да завърши, но и така да развие цялата област на мисленето от пределната позиция на нейните върховни граници.

Върху цялата област на мисленето, взета в нейната тоталност, Кант формулира едно положение, което също има родствена близост с идеите на Лайбниц. Това е „основното положение за пълното определяне“ (Kant, 1992: 563) като същинската върховна задача на чистия разум. Тук Лайбницовият общ модел на пълното определяне на една индивидуална субстанция е развит в генерална конструкция, работеща с цялата съвкупност на мисленето. Кант дефинира това положение в „разглеждане“ на „всяко нещо и в отношение към цялата съвкупност като съвкупност на всички предикати на нещата“ (Kant, 1992: 563). Кант ясно поставя вече на преден план като работеща конструкция „съвкупността на всяка възможност, доколкото тази съвкупност лежи в основата като условие за пълното определяне на всяко нещо“ (Kant, 1992: 564). Тази конструкция наистина е грандиозна по своя замисъл и по своята проекция към логическия механизъм и постройка изобщо на мисленето. Тъкмо полето на предикатите, и то в тяхната собствена възможност, разнородност, но и систематика, е *основата* за логическото определяне на едно нещо. В това поле трябва да се изработи същността на нещото, а не тя тепърва да се предпоставя като готова извън мисленето, както векове наред се развива логическият базисен модел на Аристотел. Това „преобръщане“ на основата и строя на мисленето при Кант има аналог единствено при Спиноза с неговото аксиоматично поставяне на тоталната субстанция като първооснова, едва с ограничението на която са възможни състоянията или модусите като онова, което съществува като крайно нещо. Много сходно до това на Спиноза е и решението на Кант за самия механизъм на произвеждането на пълното определяне на едно нещо: „като ограничения на една по-голяма и накрай на висшата реалност“ (Kant, 1992: 567), който механизъм се развива по-нататък в логическите постижения на немския идеализъм, и особено в логическата система на Хегел. Но преобразуването на Лайбницовия модел на възможността и на света на нещата и на определянето на едно нещо в истински мощна конструкция на разума от Кант предоставя възможността за търсене на решения в отключване на пълния потенциал на работата с безусловната област на мисленето за определяне на едно нещо.

Като възможност за доразвитие на поставянето на пълното определяне при Кант ще разгледаме един особено интересен концепт, който да допълни самото действие, но и сложеност на закона за достатъчното основание в неговия познавателен обхват. В българските философски изследвания този концепт е въведен за пръв път от А. Чолакова – това е „концептът за незнанието“, разработен от шотландския философ Джеймс Фериър, инспириран, както Чолакова посочва, от непосредственото „влияние, оказано от представителите на немския идеализъм върху шотландската филосо-

фия“ (Cholakova, 2016: 358). Чолакова извежда детайлно обосноваването от Фериър на една област, допълваща областта на „епистемологията“ и наречена от него „агномология“ (агнотология), „теория на незнанието“ (Cholakova, 2016: 361). Чолакова оценява спецификата на иновативната теория на Фериър като „възможността за експликация на изначалния принцип, обосноваващ и задаващ появата на това игнорирано, но съзнавано познание“ (Cholakova, 2016: 364), и оттук като „фундаментален принцип на всяко познание“ (Cholakova, 2016: 359). Към структурата на цялата област на определянето по този начин допълваме една област, която фиксира самата неопределеност, и то я оформя като „съзнателно игнорирана“, а така и конструирана област, която ясно отграничава познатото, изработеното и позволява да се борави с винаги оставащия обхват на чисто възможното и неопределеното. Тази перспективна конструкция, а и областта на съвременната агнотология, заслужава специално изследване откъм мащаба на цялостната теория на познанието.

Хегел разгръща сложна конструкция по цялостния механизъм на извличане на основанията в учението за същността на *Науката логика*. Основната логическа характеристика на основанието е така вече в сферата на същността, на чистата отрицателност спрямо непосредствено дадените битийни определения. Затова и поставянето на основанието се движи извън даденото: основанията така са рефлексивни определения на предмета. И това е основата отправна точка на Хегеловото моделиране на основанието – то е движение към нови определения на един предмет, основанието при Хегел е предметно центрирано. Първоначално Хегел разгръща основанието в тждеството спрямо предмета, тъй като основанието точно трябва да рефлектира неговата същност спрямо непосредствено даденото му просто явяване. Основанията се отделят срещу тези непосредствени характеристики на предмета, но така остават самите те непосредствени, външни определения на предмета. Затова основанието се разгръща като *пълно основание* – то трябва да обхване всички основания, и то като съществени за предмета. Именно така извличането на основанията трябва да разгърне същественото за предмета. Но това според Хегел се осъществява в логическата задача на основанията да обхванат и конструират изцяло излизането от предмета и така да осъществят неговото тотално опосредстване. Възниква „целокупното отношение на основание“ (Hegel, 2001: 594), но това напредващо извън непосредствения предмет основание е вече осъществено като *условие*. Хегел свързва структурата на основанието със структурата на пълното обуславяне на предмета. В „прогреса“ от „условие към условие“ (Hegel, 2001: 599) се полага пълният ход на условията, отново разрешен, както и при Лайбниц, и при Кант, в „абсолютно безусловното“, но за разлика от тях Хегел ориентира тази структура към самия предмет:

„истински безусловното, предметът в самия себе си“ (Hegel, 2001: 599). В пълния обхват на всички условия Хегел дефинира „абсолютното основание“ като „Абсолютното условие е абсолютното основание, тъждествено със своето условие, то е непосредственият предмет като истински същностен предмет“ (Hegel, 2001: 600). Великолепна идея на Хегел е завършването на така развития логически механизъм в изграждането на същността на един предмет: „целокупността от определения на предмета“ съдържа „възстановения кръг на битието“ (Hegel, 2001: 600). „Всичките условия“, за да произведат предмета, трябва да сключат логически кръг: първото да се окаже условие за последното, с което в кръга от условия няма само по себе си чисто безусловно, трябва да сведем края, резултата към началото, за да имаме механизъм на пълно обуславяне. Според Хегел тази логическа структура изгражда същността и областта на предмета, затова, „ако са налице всички условия за един предмет, той встъпва в съществуването“ (Hegel, 2001: 603). Това е изключително ценен резултат от изграждането при Хегел на логическия механизъм на основанието, и то като *абсолютно основание*, тъй като преобръща самата постановка на предметността. Предметът може да бъде произведен чрез работата по контекста и по разгръщане на опосредстването с други предмети или знания и ако се развие структурата на неговата същественост и обуславяне в предметните връзки, „предметът произлиза от основанието“ (Hegel, 2001: 604).

Накрая ще обобщим едно разрешаване на закона за достатъчното основание, тъкмо свързано с полученото от Хегел *абсолютно основание*, но запазило параметрите на безусловното, както го полагат Лайбниц и Кант. При разглеждането на закона за достатъчното основание на Лайбниц в конструкцията на Кант от огромно значение е постигането на такова абсолютно основание. Това е връзка, отчитане и конструиране на най-общото, безусловно поставеното основание, което *завършва* строя и дава обхвата на нашите мисли и познания. Ще формулираме едно изискване, което осигурява пълния логически потенциал на закона за достатъчното основание. Всяко едно познание трябва да установи връзка, да я посочи, да я артикулира поне, с най-висшето понятие/положение в един завършващ (дори и хипотетично построим) ред на своите знания, понятия, тези. Т.е. то да е задължено да посочи най-последното си основание на полето на безусловното. Така принципът на достатъчното основание трябва да бъде поставен като законово положение за свързване с безусловното. Без такова едно логическо изискване нито едно познание, нито едно разсъждение не може да бъде систематично, т.е. да има и да реализира логическите характеристики да е завършено, цялостно, всеобхватно и взаимосвързано. С това поставените критерии, в един Кантов смисъл, пред всяко едно познание и мислене са пълно по обхват (по количество) и по определеност (по качество), по

систематичност, по взаимовръзка и вътрешна свързаност (по отношение) и накрая завършено по своята област, а така и в необходима връзка с цялата област на своето изграждане и на мисленето и познанието изобщо (по модалност). Затова един закон за абсолютното основание ще изисква да се достигне до абсолютната стойност, до всеобщото, безусловното в нашите разсъждения. Можем да дадем неговата по-обща формулировка. ФА1: *Да се достига до абсолютното основание, до безусловното за предмета/ предметите във всяко мислене и познание.*

С тази формулировка е поставено изискването всяко едно разсъждение да се изгради в отношение към пълната си предметна област и нейното опосредстване до границата ѝ. Ако поставим обаче логическото първенство на самата област и нейния пълен мащаб тъкмо като *основа* на нашите разсъждения, както Кант я проектира, тогава ще дадем една по-силна формулировка на закона за абсолютното основание. ФА2: *В нашите разсъждения да се започва с полагане на безусловното като начало и основа на нашето мислене и познание.* Така тази втора формулировка изисква да подхождаме систематично и от самата най-висока и обхватна област на мисленето и едва с нейното достигане и конституиране да се заемем с конкретната работа в разсъжденията си. Защото, че нашите мисли и познания имат своето абсолютно основание, се демонстрира в същинското моделиране на работата с основанията, разработено от Спиноза, Лайбниц, Кант и Хегел, въпросът е да се въведе неговата конструкция в разсъжденията ни и така мисленето да се разгръща и построява в същинските параметри на неговия строй, върховна област и систематични конструктивни възможности.

Законът за достатъчното основание, формулиран от Лайбниц и издигнат от него до върховен принцип на мисленето и познанието, предлага изключителни решения, фундаментални за съвременното разбиране и познание на света и ключови за разкриване на логическите механизми и систематичната постройка на нашето мислене. Чрез работата по обосноваването и извличането на закона за достатъчното основание Лайбниц прави редица изумителни открития и нововъведения: формулировките на закона за непрекъснатостта, за тъждеството на неразличимите, създава конструкцията на възможните светове – защото законът за достатъчното основание издига една изключителна идея: за всеобщата връзка и последователност в универсума, съставен от индивидуални, различни неща, което по необходимост отвежда до всеобщо основание на хода и многообразието в универсума, до всевалидни и действащи закономерности и общи принципи, които обхващат и са основанията на всичко, което ни заобикаля, а оттам и предоставя тъкмо на човешкото мислене мощта и инвенцията по тяхното изнамиране.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Прилагаме превода на заглавието на това съчинение по предговора на Д. Денков, Л. Кондова към Лайбниц, Монадология, Изд. Изток-Запад, 2016, с. 39.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Bankov, A. (1975). *Logics*. Sofia: Nauka i Izkustvo [Бънков, А. (1975). *Логика*. София: Наука и изкуство]
- Cholakova, A. (2016). James Ferrier's Epistemology and Agnotology – beyond Knowledge and Ignorance, *Philosophy*, 25 (4), 357 – 367 [In Bulgarian].
- Denkov, D. & Kondova, L. (2016). Monadology: ontotheologia more stereometrico in biographical context (pp. 7 – 59). In: Leibniz, G. *Monadology*. Sofia: Iztok-Zapad [Денков, Д. & Кондова, Л. (2016). Монадология: ontotheologia more stereometrico в биографичен контекст (с. 7 – 59). В: Лайбниц, Г. (2016). *Монадология*. София: Изток-Запад]
- Hegel, G. (2001). *Science of Logic. Part One*. Sofia: Evropa [Хегел Г. (2001). *Науката логика*. Първа част. София: Европа]
- Kant, I. (1992). *Critique of pure reason*. Sofia: BAN [Кант И. (1992). *Критика на чистия разум*. София: БАН]
- Leibniz, G. (2016). *Monadology*. Sofia: Iztok-Zapad [Лайбниц Г. (2016). *Монадология*. София: Изток-Запад]
- Leibniz, G. (1994). *Monadology* (pp. 259 – 272). In: *European philosophy XVII – XVIII c. Anthology*, Vol. 1. Sofia: St. Kliment Ohridski [Лайбниц Г. (1994). Монадология (с. 259 – 272). В: *Европейска философия XVII – XVIII в. Антология*, Том 1. София: Св. Кл. Охридски]
- Leibniz, G. (1982a). *Rassuzhdenie o metafizike* (pp. 125 – 163). V: Leibniz G. *Sochineniyah v chetayreh tomah*. Tom I. Moskva: Maysly [Лейбниц, Г. (1982a). *Рассуждение о метафизике* (с. 125 – 163). В: Лейбниц Г. *Сочинениях в четырех томах*. Том I. Москва: Мысль]
- Leibniz, G. (1982b). *O printsipe neprerayvnosti (iz pisyma k Varinyonu)* (pp. 211 – 214). V: Leibniz, G. *Sochineniyah v chetayreh tomah*. Tom I. Moskva: Maysly [Лейбниц Г. (1982b). *О принципе непрерывности (из письма к Вариньону)* (с. 211 – 214). В: Лейбниц Г. *Сочинениях в четырех томах*. Том I. Москва: Мысль]
- Leibniz, G. (1982c). *Nachala priroday i blagodat, osnovanaye na razume* (pp. 403 – 412). V: Leibniz, G. *Sochineniyah v chetayreh tomah*. Tom I. Moskva: Maysly [Лейбниц Г. (1982c). *Начала природы и благодати, основанные на разуме* (с. 403 – 412). В: Лейбниц Г. *Сочинениях в четырех томах*. Том I. Москва: Мысль]
- Leibniz, G. (1982d). *Monadologiya* (pp. 413 – 429). V: Leibniz, G. *Sochineniyah v chetayreh tomah*. Tom I. Moskva: Maysly [Лейбниц, Г.

- (1982d). Монадология (сс. 413 – 429). В: Лейбниц Г. *Сочинениях в четырех томах*. Том I. Москва: Мысль]
- Leibniz, G. (1982d). *Perepiska s Klarkom* (pp. 430 – 528). V: Leibniz, G. *Sochineniyah v chetayreh tomah*. Tom I. Moskva: Maysly [Лейбниц, Г. (1982е). Переписка с Кларком (сс. 430 – 528). В: Лейбниц, Г. *Сочинениях в четьрех томах*. Том I. Москва: Мысль]
- Sokolov, V. V. (1982). *Filosofskiy sintez Gotfrida Leybnitsa* (pp. 3 – 76). V: Leibniz, G. *Sochineniyah v chetayreh tomah*. Tom I. Moskva: Maysly [Соколов, В. В. (1982). *Философский синтез Готфрида Лейбница* (сс. 3 – 76). В: Лейбниц, Г. *Сочинениях в четьрех томах*. Том I. Москва: Мысль]

ONTOLOGICAL AND LOGICAL PROJECTIONS OF LEIBNIZ'S PRINCIPLE OF SUFFICIENT REASON

Abstract. In the present paper we will systematize the theoretical premises and the deducing of Leibniz's Principle of Sufficient Reason, as well as will examine its potential as generally valid law of thought and knowledge. Initially, the ontological bases of PSR must be delineated: the structure of existence, the defining of the "individual substance", the Law of Continuity, which leads to the "ultimate ground" and from here to the concept of the "choice" of the supreme substance. We will analyze the formulations of PSR, which Leibniz gives in *Monadologie* and in his letters. In order to form the entire logical potential of PSR, we will look for its general parameters in Kant's concept of thoroughgoing determination and in Hegel's projection of the ground with its structure and with the interesting formula of the "complete ground". All this leads to the perspective of discovering the total range of PSR, as founded and formulated by Leibniz, and gives us the opportunity to consider its new formulation related to the ground, which is completed in absolute sense with all its parameters.

✉ **Dr. Silviya Kristeva, Assist. Prof.**
South-West University "Neofit Rilski"
66, Ivan Michailov Str.
2700 Blagoevgrad, Bulgaria
E-mail: silvia_kristeva@swu.bg